

Dmytro Drozdovskiy. Reactualization of mythologic way of thinking in D. Mitchell's «Cloud atlas».

Introduction. In the paper, the author has outlined the mythological specificity of the thinking of the characters of English post-postmodernistic novel «Cloud Atlas» written by D. Mitchell. Purpose of the research is determined by specifics of the representation of mythological patterns on the philosophical, genre, and poetical levels of the novel have been investigated. Methods of the research belong to the paradigm of mythocriticism and structural analysis. Results of the investigation are revealed in the fact that philosophical problems of the post-postmodernistic novel in the aspect of representing the conflict in it between the reality of nature (the universe) and the reality of the human beings who determine life not in the paradigm of meanings but in the sphere of ideologies, social taboos (social myths), restrictions, etc. leading to a civilizational catastrophe, has been spotlighted. Originality. It is emphasized on the search for semantic structures in post-postmodernistic literature, in particular, it has been proved that music is presented in the novel «Cloud Atlas» as a manifestation of universal language and is a phenomenon that provides a connection of a human being with myth as a metaphysical phenomenon of existence. Conclusions. The general orientation of English post-postmodernistic literature to the establishment of interrelations with the musical pretext has been explained in the paper.

In D. Mitchell's novel, mythological thinking is explicated in a special way. In the sixth story, the post-apocalyptic society is represented as a post-civilization community among which there are bearers of authentic mythological thinking, which is manifested in forms of shamanism and animism. This way of perception is close to the traditional notion of mythological thinking, inherent in primitive society. At the same time, the sixth story demonstrates a community that is inherently heterogeneous. Along with the tribes that practice cannibalism and shamanism, there is a community of developed descendants of the dead races. Everyone has a belief in evil and good: both anthropomorphic and chthonic. On the one hand, the community of creatures, which is an example of the Hegelian Aufhebung, is outlined. At the same time, in the novel, there is a critique of reason as a resource capable of providing the public good and building a harmonious society. Along with the representatives of the post-civilization overhang, tribes of cannibals who do not have knowledge of the depths are represented. The presence of this community creates a balance in the post-apocalyptic world where it is important to have bearers of secret knowledge of the invention of human civilization, as well as to have those who are their entirely opposite. The sixth story nullifies the whole civilization presented in all stories. This is the last point in which, however, there is no direct return to primitive society. In the post-postmodernistic way, mythological thinking is explicated in all stories of the novel: in the narrative about Cavendish, the media discourse contains elements of mythological thinking in which the idea of the gods is typologically similar to the notion of celebrities of the literary market. In the narrative about Neo-Seoul, the representatives of the neo-imperial punitive bodies resemble the ministers of worship characterized by mythological (sectarian) thinking, etc.

Key words: post-postmodernism, myth, contemporary English novel, mythological thinking, «Cloud Atlas», D. Mitchell.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 8.2019.12.04

УДК 82.091

Бикова Тетяна

ДЖЕРЕЛА ВИНИКНЕННЯ І СПОСОБИ ТРАКТУВАННЯ АРХЕТИПУ «ДОНЖУАНСТВА» У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті досліджено джерела виникнення і подано характеристику авторських інтерпретацій архетипу «донжуанства» у світовій літературі. Виявлено витoki легенди про Дон Жуана, розкрито особливості художніх творів, у яких використано відомий «мандрівний» сюжет Зроблено висновок про оригінальність кожної авторської інтерпретації, оскільки всі твори мали своєрідну ідею, яка відповідала не стільки внутрішній концепції образу, скільки духу епохи, в якій образ Дон Жуана було створено.

Ключові слова: архетип, «вічний» сюжет, «вічний образ», Дон Жуан, поетика.

Літературно-філософське осмислення значення архетипу «донжуанства» належить до магістральних напрямів дослідження у світовій літературі. Цей архетип разом із складовими є яскравим прикладом наявності так званого «вічного» сюжету у літературному тексті. У кожній літературі вони отримували різну назву: «традиційні сюжети», «мандрівні сюжети», «сюжети-етернігати», «магістральні сюжети» тощо. До таких проблем інтерес літературознавців завжди залишатиметься, адже такі сюжети, архетипи, інтерпретовані по-своєму, є тлом для перевірки власних наукових і методологічних суджень, прийомів художнього аналізу твору. Зауважмо, що значення таких сюжетів і архетипів по-різному трактували й трактуватимуть філософи, літературознавці, культурологи, психологи. У вивченні еволюції архетипу «донжуанства» вже визначилось три провідні напрями досліджень – філософсько-культурологічні (засновники О. Афанасьєв, Г.-В.-Ф. Гегель, Ф.-В.-Й. Шеллінг), психологічні (В. Іванов, К. Леві-Строс, К.-Г. Юнг).

Серед дослідників сучасності і ХХ століття тенденції розвитку індивідуально-авторського підходу щодо осмислення і творчої інтерпретації «мандрівного» сюжету і образу-архетипу

досліджували у працях В. Агеєва, М. Алексеєв, О. Архангельський, О. Бабишкін, Г. Брандерас, В. Вересаєв, В. Гуменюк, О. Дейч, Л. Демська-Будзуляк, І. Єрмакова, О. Забужко, Н. Зборовська, В. Курашова, Т. Мейзерська, М. Наєнко, С. Павличко, Я. Поліщук, , В. Ходасевич, Р. Якобсон. Однак, незважаючи на велику кількість наукових студій, окремі аспекти дослідження залишаються ще недостатньо інтерпретовані, осучаснені, зокрема це стосується вивчення типологічних та генетичних тотожностей між різними літературними інтерпретації легенди доби Відродження про так званого «севільського бешкетника». Осучаснення змісту архетипу «донжуанства» є однією з актуальних проблем, адже саме через традиційні сюжети та образи, як слушно зауважує А. Волков, «чи не найвиразніше унаочнюється розуміння глобальних питань» [12, с. 438] будь-яким письменником. Під час компаративного аналізу кращим чином вивчаються особливості сприйняття та художнього вирішення не тільки проблем суто літературного кола, зокрема й поточних актуальних політичних, релігійних, філософських, тому що саме «вічні» сюжети та образи дають кожному письменникові простір для оригінальності і водночас змогу відчути себе у творчому тандемі з іншими митцями слова.

Мета статті: осмислити джерела функціонування архетипу «донжуанства» та проаналізувати найбільш характерні зразки художньої літератури, де використано «мандрівний» сюжет і образ Дон Жуана.

Виклад основного матеріалу. Художня література містить чимало прикладів постійного «вдалого» звертання письменників до, здавалося б, давно відомих сюжетів, образів, архетипів, історичних подій тощо. Це свідчить насамперед про актуальність і «вічність» такого матеріалу, в якому і навіть через століття можна знайти відповіді на поставлені питання сучасності. До таких «вічних» сюжетів належить й історія про Дон Жуана. «Образ Дон Жуана належить до «вічних» образів у світовій літературі. Цей образ не є статичним, він постійно змінюється. Кожний автор вкладає в образ Дон Жуана щось нове» [1, с. 16]. Образ вічного коханця сприймається у сучасному розумінні у декількох значеннях – як «вульгарний символ» (А. Камю), як символ побутового бажання, вираженого у знаках, до життєвих розкошів, які на рівні архетипів може наближати Дон Жуана до інших відомих образів коханців – Казанови, Ловласа, що теж знані в історії європейських літератур і культур. «У філософському розумінні настанова на «пошук кількості задоволення» визначальна для закарбованої в образі Дон Жуана поведінкової моделі, виступає як «ересь плоти» (С. Цвейг) – одна з можливих, онтологічно і психологічно виправданих форм вияву духовного та світоглядного протесту. Усвідомлення цього глибинного змісту поведінкових мотивацій класичного Дон Жуана ставить його образ в один ряд зі такими героями європейської міфології та літератури, як Фауст, Каїн, Манфред, Ікар і обумовлює подвійне значення поняття «донжуанізм» [9]:

- 1) вузьке, коли саме поняття «донжуанства» асоціюється із значенням звичайного перелюбу, побутового явища, пошуку нових чуттєвих вражень;
- 2) широке, що є більш філософським, коли донжуанізм трактується як «різновид прометеїзму – конкретизоване та індивідуалізоване втілення ідеї «бунту» проти авторитарної влади» [3, с. 6].

Особливі своєрідні вияви архетипу «донжуанства» характерні для різних епох, починаючи від епохи феодалізму, романтизму та реалізму XIX та XX століття. Всі вони мають різний характер вияву, художньої форми та змістове наповнення. Як зазначає Т. Бальмонт, «коріння сюжету про Дон Жуана – в середньовічних переказах про лицаря, який був покараний за свою розбещеність судом Бога та людей. Розповсюджений сюжет багатьох легенд: лицар зваблює беззахисну селянку, використовуючи вмовляння та погрози, а потім кидає її збездішеною та нещасною. Ця фабула відобразилась в знаменитій історії про Робена та Маріон, втілена в п'єсі Адама де ла Аля «Гра про Робена та Маріон» (між 1283 та 1286 рр.). Лицар Обер, який домагався чарівної пастушки Маріон, може розглядатися як далекий предок Дон Жуана. В числі прапрадідів севільського пустуна називають Обрі Бургундця, Роберта-Диявола. Останній є фігурою історичною: герцог нормандський Роберт, який жив в

XI ст., заслужив погану славу своєю жорстокістю на полі битви та неприборканим норовом в любовних пригодах. Герой легенд, а також римованого роману XIII ст., містерії XVI ст. та прозаїчної повісті XV ст., Роберт-Диявол в кінці свого життя покався та спокутував свої гріхи подвигами благочинства. Мотив покаяння розпусника отримає розвиток в літературних версіях Дон Жуана, які відносяться до епохи романтизму» [4, с. 65].

Історія про камінну статую, яка карає злочинця чи сприяє його викриттю, відома ще з часів Аристотеля. Звісно, у літературі того часу є тільки сюжет про камінного гостя чи статую, який вказує на злочинця певним чином, без асоціації з ім'ям Дон Жуана, яке в світовій літературі з'явиться значно пізніше. Так, у Аристотеля у «Поетиці» є розповідь про те, що в місті Аргосі камінна статуя Мітія упала і вбила злочинця, коли той у своїй величчї стояв і дивився на неї. Щось дуже схоже маємо у Плутарха – статуя Юнони нахилила у знак згоди голову на прохання Каміли взяти під її покровительство місто Рим, яке перед тим знищили галли. Подібний сюжет про спілкування і отримання поради у статуй маємо у творах Плутарха. В його інтерпретації герой Гней Марцій Коріолан спілкувався із камінною Фортуною.

У середньовічній літературі елементи сюжету про спілкування зі статуєю, наділеною чудодійною силою часто зустрічаються у міраклях. Наприклад, Жан Бодель у «Грі про святого Миколая» розповідає про камінну статую, яка виказала крадіїв царської скарбниці. Цікавою інтерпретацією «мандрівного» сюжету є ще одна легенда середніх віків про статую Венери, яка хотіла мати в особисте користування каблучку, що випадково була їй надягнута на палець, та пред'явила на неї свої права. Таким чином, «символіка статуї характеризувалася амбівалентним значенням: вона могла бути як втіленням небесного правосуддя, так і знаряддям сатани, наділеним демонічною силою» [10].

Вперше у світовій літературі чіткий і переконливий образ молодого розпусника було відтворено у «Севільському бешкетникові, або Камінному гості» Тірсо де Моліни. В основі цього образу письменником було використано народний переказ про розпусника. Як зазначає О. Волков, «Тірсо користувався заступництвом короля Педро Жорстокого (1350 – 1369). Своїми любовними пригодами дон Жуан наводив жах на Севілью. У двобої він вбив командора дона Гонзаго, який захищав честь доньки, і через деякий час зник за загадкових обставин. Пустуючи, Дон Жуан запрошує статую вбитого ним батька Анни на вечерю, і тільки потискання кам'яної руки викликає у нього жах та каяття. Після цього, порушивши етичні норми, Дон Жуан провалюється у пекло» [5, с. 57].

Існував в історії і літературі ще й інший прообраз Дон Жуана – це був інший прототип майбутнього Дон Жуана. Ним вважають дона Мігеля графа де Маньяра (1626 – 1676). «Він народився через декілька років після того, як Тірсо де Моліна написав «Севільського бешкетника» та пережив на три роки Мольєра. Цей запізнений прототип теж залишив слід в літературній долі Дон Жуана. Історія графа де Маньяра така. Провівши розпусну молодість, він покався, витратив свій величезний статок на благодійність, після смерті жінки прийняв постриг та помер як праведник. Згідно заповіту, його поховали під плитами входу в каплицю госпіталю, який він сам заснував, так що кожний, хто входив, топтав його труну ногами. На плитах була висічена епітафія, яку він склав сам: «Тут похована найгірша людина, яка коли-небудь жила на світі». У кінці XVII ст. одним з єзуїтів було написане життє дона Мігеля, в якому його порочне минуле пояснювалось угодою з дияволом. Ким би не був насправді дон Мігель, він перетворився у фігуру таку ж міфічну, як і дон Хуан де Теноріо» [4, с. 65].

Відома позиція, що одним із прототипів Дон Жуана був Дон Хуан Австрійський (1547 – 1578). Насправді, він був історичною особою, історики дослідили, що він – позашлюбний син короля Іспанії Карла П'ятого, у дорослому віці став відомим як вправний керівник, полководець, генералісимус та король Тунісу. Його епатажна поведінка – постійні провокації, дуелі стали стилем і мірилом його життя. Під час дуелей, за відомою інформацією, перемагав багатьох, а у подіях на полі битви він відрізнявся сміливістю та відчайдушністю. Не стало Дона Хуана у 32 роки, помер він від чуми, яка була поширена у світі в той період. Дослідники визначають, що постать Дона Хуана «посилила» легендарні

історії і сюжети, взяті з народної творчості. З легенди в художню літературу увійшов основний сюжет, обставини, за яких діяв герой. Найчастіше – місце дії художніх творів – це територія Іспанії, час – це епоха «плаща та шпаги». Обов'язково у сюжетній канві присутні ще інші герої, окрім Дон Жуана: це донька командора чи його дружина, безпосередньо сам камінний командор, якого Дон Жуан вбиває на початку або у процесі дії твору. Щодо фінальної частини твору, то у перших художніх творах вона є трагічною для самого Дон Жуана, хоча смерть його не завжди наступала в результаті «потиску кам'яної десниці», як, наприклад, у Дж. Байрона у «Дон Жуані» [5].

Легендарний образ спокусника і його історія життя полонили світову літературу. У кожній національній літературі письменники інтерпретували і сюжет, і архетип «Дон Жуана». «Севільський бешкетник, або Камінний гість» Тірсо де Моліни, «Дон Жуан» Мольєра, «Дон Жуан. Небувалий випадок, який трапився з якимсь мандрівним ентузіастом» Е. А. Гофмана, «Дон Жуан, або Покараний розпусник» В. А. Моцарта, «Дон Жуан та Фауст» Д. Граббе, «Души чистилища» П. Мериме, «Людина та надлюдина» Б. Шоу, «Дон Жуан» А. Толстого, «Камінний гість» О. Пушкіна, «Дон Жуан в Єгипті» М. Гумільова, «Кам'яний господар» Лесі Українки, «Похорон» І. Франка – це неповний перелік художніх творів, де автори по-своєму інтерпретують цей «вічний» образ і сюжет. Це говорить про його актуальність, зацікавленість перипетіями, бажання письменників по-філософськи підійти до, здавалося б, вже давно осмисленої і відомої легенди. Дослідниця З. Гражданська висловлюється з цього приводу: «Мольєр також написав твір «Дон Жуан», який піддавався переслідуванням за атеїзм і вільнодумство. У нього образ Дон Жуана неоднозначний і суперечливий. Він поєднує у собі добрі і погані риси характеру. Це проявляється і у процесі змалювання його різних вчинків. За змістом п'єси схожа з легендою про Дон Жуана, але трактування образу головного героя дуже відмінне. Образ замальовується у розвитку. Від гарних вчинків Дон Жуан переходить до поганих і негативних, що в результаті приводить його до відповідальності за свої дії» [6, с. 45].

По-іншому трактується легенда про Дон Жуана в російській літературі. Зокрема, О. Пушкін переосмислив відому легенду, що й відчутно у коригуванні назви твору. Про те, що була використана легенда про Дон Жуана, безпосередньо із назви не видно, тільки асоціативні зв'язки вказують на джерело п'єси. «Кам'яний гість» – це швидше історія про іншого Дон Жуана, не розпусника і спокусника жінок. Дон Жуан у нього щирий, сміливий, рішучий, поетично обдарована людина, яка відкрито висловлює свої справжні почуття.

В англійській літературі найбільш характерним зразком опрацювання «мандрівного» образу є роман у віршах «Дон Жуан» Джорджа Байрона. На жаль, цей твір так і залишився незакінченим, однак і в такому варіанті відчувається його сатиричне спрямування, розповідь про суспільне життя XVII ст. Літературознавці вважають, що Дж. Байрон по-іншому показав свого персонажа – як «переважно замріяного, зосередженого на своїх почуттях, незадоволеного дійсністю (а здебільшого непристосованістю до неї) та потягом до волі. Його герой – це мандрівник, шукач нового, незнамого і прекрасного» [8].

В українській літературі образ світового спокусника представлений декількома творами. Вперше до показу цього образу звернулася у драматичній поемі «Камінний господар» Леся Українка. До характеристики героя вона долучила національну специфіку, додала своє бачення у смислове навантаження образу. У її баченні Дон Жуан – це «лицар волі». Основне значення належить тлумаченню поняття «воля», про неї він постійно говорить на сторінках твору. Однак, спокушуючи жінок волею, він стає жертвою жінки, егоїстичної і гордої Анни, і поступово із «лицаря волі» стає «камінним господарем». Саме ця думка звучить в останніх словах «прозрілого» занадто пізно Дон Жуана: «Де я? Мене нема... се він Камінний» [11, с. 160]. Опрацювавши художні твори, дослідники зазначають, що «Дон Жуан постійно кориться долі подібно до листка, який кориться зимовому вітру. Що над усім панує Випадок, і сам герой нічого не вирішує в своїй долі» [7, с. 59].

Висновки. У кожній європейській літературі створений образ Дон Жуана відрізняється його трактуванням. Насамперед, залежно від авторського сприйняття «вічного» образу

відбувається художня інтерпретація образу Дон Жуана. На різне сприйняття насамперед впливає світогляд митця, епоха, у якій він жив, його соціальна позиція, а також літературний напрям, стиль. Кожен з авторів намагався по-особливому поставитися до образу «вічного» коханця, втілити в нього свої переконання. Водночас Дон Жуан кожного письменника, котрий звернувся до цього образу, мав такі риси характеру, які могли відтворити індивідуальну авторську концепцію, своєрідне філософське навантаження твору. Залежно від цих факторів, твір мав своєрідну ідею, яка відповідала не тільки внутрішній концепції образу, скільки й духу епохи, в якій цей образ було створено.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахматова А. Тип Дон-Жуана в мировой литературе. М.: Литература, 2003. 116 с.
2. Байрон Дж. Дон Жуан: Пер. с англ. Т. Гнедич. Байрон Дж. Собрание сочинений в 4-х томах. Т.І. М.: Правда, 1981. С. 51 – 567.
3. Балашов П. Художественный мир Б. Шоу: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук. М., 1994. 63 с.
4. Бальмонт К. Тип Дон Жуана в мировой литературе. Иностранная литература. 1999. № 2. С. 116 – 122.
5. Волков А. К теории традиционных сюжетов. Сравнительное изучение славянских литератур: М-лы конференции 14 – 20 мая 1971 года. М.: Наука, 1970. С. 303 – 314.
6. Гражданская З. Бернард Шоу: Очерк жизни и творчества: Учеб. пос. М.: Просвещение, 1996. 175 с.
7. Гражданская З. От Шекспира до Шоу. Английские писатели XVI – XIX вв. М.: Просвещение, 1995. 314 с.
8. История французской литературы: Учебник для фил. спец. Вузов. Л. Г. Андреев, Н. П. Козлова, Г. К. Косиков. М.: Высшая школа, 1987. С. 179 – 190.
9. Івашина Т. Формування основних шляхів модернізації образу Дон Жуана у європейській драмі ідей к. XIX – поч. XX ст. («Людина і Надлюдина» Б. Шоу та «Камінний господар» Лесі Українки). Наукові записки. Сер.: Літературознавство. Т.: ТДПУ, 2000. Вип. VIII. С. 65 – 83.
10. Кржевский Б. А. Статьи о зарубежной литературе. М-Л.: Худ. лит., 1960. С. 208 – 214.
11. Традиційні сюжети та образи. За ред. А. Р. Волкова. Чернівці: Місто, 2004. 571 с.

Bykova Tetyana. Sources of genesis and ways of interpreting the archetype of «Don Juan» in world literature.

Introduction. The archetype of «Don Juan» is a striking example of the existence of «eternal» story in the world literature. To such problems the interest of literary critics will always remain, because such subjects, archetypes, interpreted in their own way, are the basis for testing their own scientific and methodological judgments, methods of artistic analysis of the work. Despite the large number of scientific studies, some aspects of the study remain under-interpreted, this concerns the study of the typological and genetic identities between the various literary interpretations of the Renaissance legend.

Purpose: to comprehend the sources of functioning of the archetype of the «Don Juan» and to analyze the most characteristic examples of fiction using the «wandering» plot and image of Don Juan.

Results. Fiction contains examples of writers' appeal to long-known stories, images, archetypes, historical events, and more. This testifies, first of all, to the relevance and «eternity» of such material, in which through centuries the answers to the questions posed by the present can be found. Such «eternal» stories include the story of Don Juan. The image of the eternal lover is perceived in the modern sense in several meanings – as a «vulgar symbol», as a symbol of everyday desire expressed in signs, to the luxurious life that at the level of archetypes can bring Don Juan to other well-known images of lovers in the history of European and European culture.

Originality. The particular manifestations of the archetype of «Don Juan» are characteristic of different eras, beginning with the era of feudalism, romanticism and realism of the 19th and 20th centuries. All of them have different character, artistic form and content. The legendary image of the seducer and his life story captivated the world literature. In each national literature, the writers have interpreted both the plot and the archetype of Don Juan. The authors in their own way understand the «eternal» image and plot. It speaks of its relevance, interest in details, the desire of writers in a philosophical and new way to approach a long-established and famous legend.

Conclusion. In every European literature, the created image of Don Juan will be different in its own interpretation. First of all, depending on the author's perception of the «eternal» image, there is an artistic interpretation of Don Juan's image. The perception of the artist, the epoch in which he lived, his social position, as well as his literary direction and style, are primarily influenced by different perceptions. Each of the authors tried to treat the image of the «eternal» lover in a special way, to realize their beliefs. At the same time, Don Juan had such character traits that could recreate an individual authorial concept, a kind of philosophical workload. Depending on these factors, the work had a peculiar idea that corresponded not only to the internal concept of the image, but to the spirit of the era in which the image was created.

Keywords: *archetype, eternal story, eternal image, «Don Juan», poetics.*